

Тијана Д. Перић Дилићенски
Институти за политичке студије, Београд
peric.tijana@yahoo.com
ORCID ID: 0000-0002-2175-9134

ОГЛЕД О ПОЛИТИЧКОЈ ПОЛАРИЗАЦИЈИ*

Сажетак: Аутор у раду настоји да одговори на питање која су изворница поларизације у савременим ауторитарним државама (које су процесуално демократске) и које су кључне разлике (тачке сукоба) између поларизованих страна? Испитивачка намера је усмерена и на анализу политичких и ширих друштвених ефеката поларизације и на дилему да ли је могуће умањити негативне ефекте деловања вредносно супротивних актера? Аутор уочава универзалну социолошку законитост по којој корени поларизације још увек неопрециво извиру из плурализма друштвених идентитета који су изражени на идеологији, религији, етничкој припадности и којима тенденциозно манипулишу политичке елите. Примарно, вештачки креирана политичка поларизација је средство за мобилисање бирачке базе, а секундарно она представља и средство за легитимисање и консолидовање институционалних и ауторитарних режима. Као друштво једном почне да се поларизује, унитарних конкуренцијских политичких и друштвених структура ослабљује унитарна лојалност и ствара се трбушни идентитет који је осетљив на било какву друштвену, што се олега у конфликтима са интересно и вредносно супротивним друштвеним групама и покретима.

Кључне речи: социјални расцепи, поларизација, идентитет, демократија, политика.

---

* Рад је настао као резултат научно-истраживачког рада аутора, оствареног у Институту за политичке студије у току 2023. године

1. ПОЛИТИЧКИ ИДЕНТИТЕТИ И СОЦИЈАЛНИ РАСЦЕПИ

Теоријски конструкт класичних социјалних расцепа¹ из шездесетих година прошлог века (територијални расцеп центар-периферија; религијско-секуларно; урбано-рурално; рад-капитал) полако губи на значају услед промене класних структура, доминације постматеријалистичких вредности, нових идеолошких сукоба (отворени-затворени, либерални-ауторитарни, космополитски-национални итд.), настанка нових политичких партија (зелени, либерали, радикална десница). Наведене категорије доводе до реконфигурације традиционалне лево-десне линије подела партијског надметања.² Нове линије политичких подела огледају се у расцепима: материјалисти-постматеријалисти, добитници и губитници глобализације као и транснационалисти (либерално-зелени алтернативци) насупротив традиционално ауторитарним националистима.

Инглхартова (*Inglehart*) теза о постматеријалистичким вредностима која је уткана у социјални расцеп материјалисти-постматеријалисти калем се на Масловљево (*Maslow*) теорију о хијерархији људских потреба. Кад се задовоље примарне биолошке потребе у друштву просперитета, грађани се фокусирају на остварење политичког бића кроз борбу за личне слободе и самоизражавање.³ Овом процесу претходи социјализација путем које се формирају и политички идентитети у раном одраслом добу и који остају релативно трајни. Предратне и ратне генерације које су се суочавале са оскудним ресурсима, страхом и свим немилим појавама које прате оружане сукобе наследиле су постматеријалистичке генерације социјализоване у послератном просперитету. Дводимензионални политички сукоб између материјалиста и постматеријалиста трајао је неколико деценија због процеса смене генерација. На наведеним премисама темељи се и теорија еволуционе модернизације по којој су економски развој, механизми државе благостања и дуге етапе геополитичког мира после Другог светског рата довели до редефинисања људске мотивација која се окренула ка стварању нових политичких и других друштвених идентитета – економских, родних, религијских, сексуалних.⁴

---

¹ Seymour Martin Lipset, Stein Rokkan, "Cleavage structures, party systems, and voter alignments. An introduction", *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives* (eds. Stein Rokkan, Seymour Martin Lipset), Free Press 1967, 1-64.

² Robert Ford, Will Jennings, "The Changing Cleavage Politics of Western Europe", *Annual Review of Political Science*, 23/2020, 296.

³ Ronald Inglehart, *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*, New Jersey 1997.

⁴ Ronald Inglehart, "Changing values among Western publics from 1970-2006", *West European Politics*, 31/2008, 130-146.

Глобализација представља детерминанту социјалног расцепа између њених добитника и губитника. Друштвени портрет њених добитника представља висококвалификоване друштвене групе које су извукле бенефите од економских интеграција, махом космополитски оријентисане и чије квалификације подлежу ефикасној трансформацији на темељу тржишних потреба. С друге стране, губитници глобализације су махом нискоквалификовани грађани, жртве приватизацијских аранжмана (што је посебно актуелно у посткомунистичким државама), са израженом везаношћу за национални идентитетски образац. Посреди је транснационални расцеп који се јасно манифестује и у сваком националном миљеу.⁵ Нове глобализацијске деобе су утицали и на страначки пејзаж будући да су поједине традиционалне политичке странке мобилисале нову изборну базу из редова губитника глобализације (првенствено странке радикалне деснице). Након светске финансијске кризе (2007-2008), либералне и зелене партије своју подршку црпе из редова добитника глобализације.⁶

Политичка поларизација се у научним радовима концептуализује кроз појмове разилажења (дивергенције) или усклађивања. Кад се концепт разилажење узме као полазна основа, политичка поларизација се дефинише као „мера у којој су мишљења о питањима супротстављена у односу на неки теоријски максимум“ као и „пораст таквог разилажења током времена“.⁷ Кроз призму усклађивања, политичка поларизација представља нивое до којих су ставови грађана о неком питању одређени њиховим политичким (партијским, идеолошким) идентитетом.

Научне референце које анализирају психолошке основе политичких преференција (и политичког понашања) полазе од интринзичне и контекстуалне тезе. Интринзична теза полази од концепта јединства у психологији конзервативаца које се огледа у: догматизму, нетолеранцији према неизвесности и потреби за затварањем.⁸ Ове особине конзервативаца, за разлику од либерала, утичу на њихову склоност да апстрахују информације које су у раскораку са њиховим идеолошким светоназорима. Либерали показују већу предиспозицију ка избегавању дисонантних информација.⁹

⁵ K. Hanspeter *et al*, “Globalization and the transformation of the national political space: six European countries compared”, *European Journal of Political Research*, 6/2006, 922.

⁶ R. Ford, “The Changing Cleavage Politics of Western Europe”, *Annual Review of Political Science*, 23/2020, 299.

⁷ Roderik Rekker, “The nature and origins of political polarization over science”, *Public Understanding of Science*, 4/2021, 353.

⁸ J. Glaset *et al*, “Political conservatism as motivated social cognition”, *Psychological Bulletin*, 3/2003, 339-375.

⁹ R. Rekker, “The nature and origins of political polarization over science”, *Public Understanding of Science*, 4/2021, 356.

Чињеничне тврдње у интеракцији са партијским и идеолошким факторима воде до њихове политизације. Контекстуална теза објашњава да је политички мотивисано расуђивање утемељено на психолошкој потреби људи да формирају уверења која наилазе на одобрење групе којој припадају (идентитетско-заштитна спознаја). У експерименталним условима о антропогеним климатским променама, доказано је да су десно оријентисани испитаници показали већу склоност да верују у доказе о њима, након што су били изложени информацијама о „непотребно“ донетим прописима о емисијама угљен-диоксида. За разлику од њих, наведена информација није утицала на лево оријентисане испитанике.¹⁰

У литерарном фонду постоји сијасет различитих аналитичких манифестација концепта поларизације. Поједини аутори поларизацији прилазе као ширини мишљења, односно колико су удаљене крајности у популацији. Конкретније, у питању је дисперзија дефинисана као „догађај да су мишљења различита“ и „далеко подељена по садржају“.¹¹ Поједини аутори подвлаче да квантум подељености мишљења утиче на (не)могућност постизања политичког консензуса тако што већа дивергенција отежава успостављање центристичког политичког консензуса. Статистичка варијација представља погодну методолошку алатку за мерење политичке поларизације јер узима у разматрање сва уверења, а не само екстреме. Речју, она разматра само укупан облик дистрибуције.¹²

Логика политичке поларизације огледа се у одсуству заједничке политичке визије, а неретко и у крајњем анимозитету међу присталицама конкурентских политичких опција. Важно је да се не направи изједначавање политичке поларизације са партијском конкуренцијом. Партијска конкуренција је друштвено пожељна појава, поготово у доскорашњим једнопартијским системима који су неговали политичко једноумље. Партијска конкуренција има исту логику као тржишна конкуренција јер бирачима (политичким конзументима) нуди могућност политичког избора међу разноликим политичким опцијама. Ово је од фундаменталног значаја у демократијама у развоју јер се кроз партијско надметање мобилишу бирачи, оснажује се унутар и међупартијска динамика. Постоје и становишта по којима израженија партијска везаност и демократска конкуренција позитивно утичу на изборну стабилност. Поједина међунационална и лонгитудинална истраживања о односу поларизације, грађанске перцепције о њој, склоности и партијској пристрасности показују да је поларизација у корелацији са индивидуалном

---

¹⁰ *Ibid.*, 357.

¹¹ Paul DiMaggio, John Evans, Bethany Bryson, "Have Americans' Social Attitudes Become More Polarized?" *American Journal of Sociology* 3/1996, 690-755.

¹² Bramson *et al.*, "Understanding Polarization: Meanings, Measures, and Model Evaluation", *Philosophy of Science*, 1/2017, 120.

пристрашношћу у простору и времену. Грађани из политички поларизованог миљеа сматрају да су странке за које гласају поларизоване, а сама перцепција поларизације чини да људи буду партијски пристрасни.¹³

Једна од најважнијих социолошких дихотомија елита-маса уједно је и прва знана друштвена, а потом и политичка поларизација. Политиколози су склони да повлаче разлику између поларизације елита и поларизације маса. Ова прва представља деобу између политичких актера или институција у оквиру којих се одвија политички живот. У теорији не постоји консензус ко све конституише елиту, која поред горенаведених актера укључује и организације које се залажу или лобирају за политичке агенде као и истакнуте медијске личности.¹⁴ Појам елите је у знатној мери варијабилан и умногome зависи од појединачног националног контекста. Политичке елите неретко инструментализују поларизацију као стратегију за освајање и задржавање власти. Манихејски базирана поларизујућа стратегија елите има за циљ да политички и морално дискредитује опозицију. Као посебно осетљива, у литератури се наводи и поларизација на темељу „формативног расцепа“, својеврсне историјске полемике поводом држављанства, идентитета и оснивачких митова. Наведени расцеп не може олако да се преброди будући да захтева реконфигурацију државе. Људи се биолошком датомшћу нађу на једној страни бразде и питање је тренутка кад ће нешто што је дато рођењем постати политички релевантно и пожељно или ирелевантно и непожељно.¹⁵

Поларизација маса је у теоријском смислу такође флуидан појам јер не постоји општи консензус око конститутивних елемената масе. За поједине теоретичаре поларизација масе је поларизација између ангажоване и информисане јавности с једне и мање ангажоване и мање информисане јавности с друге стране. Могућ сценарио је поларизација између информисаних и „обавештених“ грађана једне земље, у коју не би били укључени они грађани који не трагају за информацијама и немају амбиције за друштвено ангажовање.¹⁶ Додатни проблем ове поделе је и операционализација појмова информисаност и ангажованост, што варира од конкретног социјалног контекста.

¹³ Noam Lupu, “Party Polarization and Mass Partisanship: A Comparative Perspective”, *Political Behavior*, 2/2015, 331-356.

¹⁴ David Karol, “Party Activists, Interest Groups, and Polarization in American Politics”, *American Gridlock: The Sources, Character, and Impact of Political Polarization* (eds. James Thurber, Antoine Yoshinaka), Cambridge University Press 2015, 68-85.

¹⁵ McCoy et al., *Reducing Pernicious Polarization: A Comparative Historical Analysis of Depolarization. Working paper* 2022, Washington, Carnegie Endowment for International Peace, 1-45.

¹⁶ Thomas Carothers, Andrew O’ Donohue, *Democracies Divided The Global Challenge of Political Polarization*, Brookings Institution Press 2019, 6.

2. ПОЛИТИЧКА ПОЛАРИЗАЦИЈА КАО ИЗВОРИШТЕ ПОДЕЉЕНИХ ДЕМОКРАТИЈА

Политичка поларизација је постала неминовност у савременим демократским државама. У САД грађани манифестују све веће нивое емпатије према идеолошким или партијским групама којима припадају, као и све већи нивое анимозитета и антагонизма према спољним групама. Када грађани емоционално више инвестирају у свој политички идентитет, увећава се вероватноћа да ће се укључити у мотивисано расуђивање како би заштитили овај идентитет. Фаворизовањем једног идентитета ствара се јаз према другим различитим политичким идентитетима што резултира „подељеним демократијама“.¹⁷

Подељене демократије је синтагма коју су на истраживачку агенду увели Каротерс и О’Донохју (*Carothers, O’Donohue*) истражујући овај феномен као глобални тренд. Политичко поларисање није ендем ауторитарних система већ оно егзистира и у демократским државама. У овим потоњим, оно се одиграва по сличном обрасцу и узрокују га сродни покретачи, без обзира на геополитичку датост. Главна рола у политичким деобама припада политичким лидерима од чије (само)воље зависи опсег и карактер политичке поларизације. О томе сведоче политичке поларистичке праксе Модија (Индија), Ердогана (Турска) и Качињског (Пољска). *Modus operandi* наведених лидера огледа се у раширивању анимозитета међу присталицама различитих политичких опредељења, сузбијању демократских процеса, ерозији јавног дискурса, демонизацији политичких непријатеља.

Са методолошког аспекта, важно је да се напомене да политичка поларизација не може да се посматра као економска варијабла *per se* (класна припадност, разлике у приходима). Политичка поларизација је варијабла који доводи до високонапонских тензија и сукоба у друштву, који у основи не морају да буду оличени у дихотомији богати-сиромашни. Политичка поларизација је најинтензивнија у европским државама посткомунистичке транзиције, као и у јужноевропским државама, а најмање је присутна у северноевропским државама. Резултати емпиријских студија показују да имиграциони приливи утичу на популистичке ставове.¹⁸

Према подацима V-Dem, у периоду од 2005-2020. године бележи се пораст поларизације у свим светским деловима, изузев Океаније. Најмањи пораст забележен је на афричком континенту, који је историјски увек био склон дубоким друштвеним поделама. Горућа поларизација је на европском тлу,

¹⁷ Garrett *et al.*, “From partisan media to misperception: Affective polarization as mediator”, *Journal of Communication*, 5/2019, 490-517.

¹⁸ Victor Ginsburgh, Sergio Perelman, Pierre Pestieau, “Populism and Social Polarization in European Democracies”, *CEifo Economic Studies* 4/2021, 393.

на ком су социјалне пукотине детерминисане политичким поделама у источним и централним деловима, на југу Европе и на незаобилазном Балкану који је синоним за сукобе. Мексико, Бразил, САД као највеће демократије са друге стране Атлантика бележе изузетно високе нивое поларизације. У источној Азији је ситуација мало блажа, с изузетком Тајвана и Јужне Кореје, а на југу азијског континента, у Индији, поларизација експоненцијално расте од 2014. године.¹⁹

Налази глобалног истраживање које је спровео Ipsos MORI из 2018. године²⁰ показују да је Србија највише, а Саудијска Арабија најмање подељена држава. Иза Србије, Аргентина је мапирана као држава са традиционалним поделама (*la grieta*) које деценијама не могу да се умање. Наведено истраживање је обухватило 27 држава и као најзначајнији узроци поларизације идентификују се: различити политички погледи (44%), разлике у приходима (богати и сиромашни), поделе на имигранте и домицилно становништво (30%), религијске разлике (27%). Малезија, Аргентина, Пољска, Турска и Србија су мапирани као државе у којима политичке разлике представљају најдоминантнију линију поделе. С друге стране, у Русији и Кини највише тензија изазивају економски расцепи (богати и сиромашни), а у Италији, Великој Британији, Шведској, Немачкој и Француској најзначајнија линија поделе је између домицилног становништва и имигрантског корпуса. Верске поделе су виђене као главни узрок тензија у Белгији, Великој Британији, Аустралији и Француској (Ipsos MORI 2018).

2.1. Социјални расцепи и политичка поларизација у Србији

Социјални расцепи у Србији имају неколико појавних видова, међу којима су најзначајније линије подела: стари режим-нови режим, традиционално-модерно, добитници транзиције-губитници транзиције. Први социјални расцеп губи на актуелности и значају иако је у годинама које су уследиле петооктобарским променама био доминантан. Реч је о расцепу који се манифестује у односу према суочавању са (ратном) прошлoшћу, односу према лустрацији и одговорности актера бившег режима за урушавање економског система.²¹ Од побројаних елемената наведеног расцепа, институционални епилог постоји само у првом случају и огледа се у осуђујућим пресудама међународних правосудних инстанци. Питање лустрације је остало на

¹⁹ McCoy *et al.*, *Reducing Pernicious Polarization: A Comparative Historical Analysis of Depolarization. Working paper 2022*, Washington, Carnegie Endowment for International Peace, 1.

²⁰ Истраживање је доступно на: <https://www.ipsos.com/en-uk/bbc-global-survey-world-divided>, 30. мај 2023.

²¹ Jelena Kleut, Dušan Spasojević, "Socijalni rascepi kao interpretativni okvir javnog diskursa u Srbiji", *Susret kultura Zbornik radova knjiga I* (ur. Ivana Živančević Sekeruš), Filozofski fakultet 2012, 13. *Ibid.*, 14.

нивоу првог дела знане дихотомије *law in books-law in action* будући да ниједан актер бившег режима није позван на политичку одговорност због кршења људских права и грађанских слобода. Да правни парадокс буде још већи, закон којим је нормирана лустрација (Закон о одговорности за кршење људских права), а који је донет са периодом важења од 10 година (2003-2013) ниједном није примењен, нити је конституисана лустрациона комисија. Правни нихилизам потврђен је и у одсуству осуђујућих пресуда за коруптивна кривична дела и спорне приватизације у којима су кључну улогу имали носиоци старог политичког режима.

Социјални расцеп традиционално-модерно Клеут и Спасојевић²² идентификују као најважнији, узимајући као његово извориште однос према приступању Европској унији, као наднационалној творевини или још прецизније, вредносни однос Србије и Европе. Овај расцеп је доминантан јер је индукован мотивима и активностима политичких елита које манипулишу политикама идентитета и симбола. Сматрам да се тензија између традиционалистичке и модернистичке парадигме огледа и у медијски пропагираном дискурсу о првосрбијанцима и другосрбијанцима, очувању и издаји косовског завета, евроазијским и евроатлантским интеграцијама, патриотама и космополитима итд. Наративи о непремостивим политичким поделама у српском „стабилнократском“ миљеу имају за циљ да продубе нарастајуће нетрпељивости како би се консолидовао хибридни и популистички режим.

Најзад, најзначајнија линија поделе за обичног грађанина је конципирана на економској логици и (само)перцепцији да ли је посткомунистичком транзицијом добио или изгубио у економском смислу. Посреди је социо-економски расцеп рад-капитал који је продубљен преласком из командне у тржишну економију. Добитници у овој метаморфози (тзв. добитници транзиције) су на бранику економских реформи и они подржавају либерализацију, приватизацију и слободно тржиште, насупротив губитницима транзиције који пледирају за државни интервенционизам над економским питањима. Поред наведених расцепа који представљају основу за партијско надметање, у литератури се наводе и расцепи НАТО-војна неутралност, левица-десница, рурално-урбано, религијско-секуларно, материјализам-постматеријализам.²³

2.2. Политичка поларизација турског друштва

Расцеп између секулариста (окренутих Западу) и исламиста (конзервативаца) учинио је Турску једном од најподељенијих држава на свету. Значајан допринос овом негативном тренду преписује се и председнику Ердогану

---

²² *Ibid.*, 14.

²³ Вид. Славиша Орловић, „Друштвени расцепи и њихов утицај на партијски систем Србије“, *Српска њолијичка мисао сјецијално издање*, 2/2015, 103-124.

(*Erdoğan*) који је политички тенденциозно инструментализовао религију и продубио верске поделе како би мобилисао своје бираче. Поделе су у овом случају стратегија за добијање гласова и консолидацију конзервативног и ауторитарног режима.

Поларизација турског друштва на религиозне и секуларне грађане није датост „ердоганистичке“ Турске већ датира из епохе „кемалистичке“ Турске, а прве назнаке друштвених подела иду вековима уназад. Секуларна, европеизирана, елитна и корупционашким аферама склона „бела Турска“ је опонирала религиозној, урбаној али економски сиромашнијој „црној Турској“. „Бели Турци“ су временом постали мањина услед политике контроле рађања, за разлику од „Црних Турака“ као демографских традиционалиста. Од 2003. године, доласком Ердогана на власт, политичке реформе су највише погодовале овој другој друштвеној групи која је доживела еманципаторски и економски процват и позиционирала се у средњу класу. Временом, црно-турски животни стил је почео да опонаша демографски животни стил белих Турака, што је наишло на противљење конзервативне политичке елите која је имала амбиције да формира нову религиозну генерацију младих.²⁴ Велики наталитетски пад као последица „европског“ конзумеризма и индивидуализма довео је до ретрадиционализације друштва као одговора политичке елите. Ретрадиционализацијом су доминантно погођене жене које нису рађале и које се етикетирају као непатриоте („Други“, непријатељ) и кривци због којих се Турска у 2021. години повукла из Истанбулске конвенције (Конвенција Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици).

2. 3. Политичка поларизација у Пољској

Негативни ефекти политичке поларизације видљиви су и у Пољској, која је у протеклих неколико година прешла пут од консолидоване до полуконсолидоване демократије.²⁵ Дубока политичка поларизација пољског друштва позиционираног између конзервативне, антидемократске позиције оличене у Странци Право и правда и либералне опозиције (Грађанска коалиција) је мање вредносна, а више је социоекономска. Према резултатима појединих истраживања, главна друштвена поларизација се огледа у расцепу центар-периферија (урбано – рурално) чији су носиоци победници и губитници транзиције. Највећи транзициони губитници су становници руралних крајева будући да је живот у овим крајевима знатно измењен након што је Пољска постала пуноправна чланица Европске уније. Пољски аграр

²⁴ Детаљније вид. <https://talas.rs/2021/06/11/dubine-podela-erdoganova-turska-u-vrtlogu-modernizacije/>, 15. април 2023.

²⁵ <https://freedomhouse.org/country/poland/nations-transit/2020>, 5. мај 2023.

је модернизован, што је детерминисало фаворизацију сеоског становништва које је поседовало више обрадивих површина и сходно томе добијало је субвенције из европских фондова. За разлику од њих, ситнији земљорадници су били принуђени да се пензионишу и да више не обрађују земљу. Ово је утицало на промену демографске слике, те је на селима махом остало старије становништво, које представља резервоар гласова за конзервативну политичку опцију. И на председничким изборима одржаним 2020. године, преко 63% бирача из ове групације гласало је за конзервативног председничког кандидата Анджеја Дуду. У Пољској су изражене миграције из села у град, као и емиграције становништва у друге државе.²⁶

3. ДРУШТВЕНЕ ПОСЛЕДИЦЕ ПОЛИТИЧКЕ ПОЛАРИЗАЦИЈЕ

У претходном излагању констатовано је да су друштвеним поларизацијама по политичко идентитетској оси склоне и консолидоване демократије. Поларизација представља глобални социолошко-политички тренд, који у појединим државама има разарајуће друштвене ефекте. Посреди је феномен познат као тешка, погубна или дубока поларизација.²⁷ Под дубоком поларизацијом Сомер и Мек Кој (*Somer, McCoy*)²⁸ подразумевају „процес у којем се мноштво друштвених разлика позиционира дуж једне димензије док се међусобне разлике продубљују, а људи перципирају и доживљавају политику и друштво у терминима „ми“ (наши) насупрот „они“ (њихови)“. Дубока поларизација може да буде намеравана или ненамеравана последица политичке мобилизације засноване на међусобно супротстављеним интересима. Испитујући однос између демократије и поларизације, горепоменути ауторски тандем је фундирао неколико значајних премиса. Они полазе од следећих претпоставки: 1) поларизација доприноси назадовању и пропадању демократије; 2) поларизација је резултат демократске кризе; 3) поларизација доприноси демократском продубљивању.²⁹ У случајевима дубоке поларизације „удаљеност између група прелази преко кључних и принципјелних разлика заснованих на проблему друштвеног идентитета“.³⁰

---

²⁶ <https://talas.rs/2020/07/18/zablude-strahovi-i-podele-sudbina-demokratije-u-poljskoj/>, 12. мај 2023.

²⁷ Поједини теоретичари користе термин *severe* или *pernicious* (Вид. Т. Carothers, Andrew O' Donohue, *Democracies Divided The Global Challenge of Political Polarization*, Brookings Institution Press 2019, 6.

²⁸ Murat Somer, Jennifer McCoy, “Déjà Vu? Polarization and Endangered Democracies in the 21st Century”, *American Behavioral Scientist*, 1/2018, 4.

²⁹ *Ibid.*, 3-15.

³⁰ McCoy *et al*, *Reducing Pernicious Polarization: A Comparative Historical Analysis of Depolarization. Working paper 2022*, Washington, Carnegie Endowment for International Peace, 19.

Поларизација дели људе на међусобно супротстављене и поцепане ентитете који имају ривалска и ексклузивистичка очекивања, што неретко доводи до инерције демократских институција у погледу прилагођавања различитим друштвеним интересима. У крајњој инстанци, ова констелација обесхрабрујуће делује на поштовање демократских норми и намерно или ненамерно води ка алтернативним политичким системима оличеним у ауторитаризму. У покушајима одбране демократије од „недемократских других“ отварају се врата ауторитаризму који је по правилу пропраћен популизмом. У политичком страху од ауторитарне владе, опозиционе групе имају склоност да износе захтеве за ургентном променом владе, не фокусирајући се притом на проналажење адекватног решења које би умањило штетне последице друштвеног поларисања.³¹ Спас демократије из визуре ужегрупних интереса може да погорша ситуацију, примера ради, у покушају уклањања поларизацији склоних лидера неуставним средствима.³²

Ако се изузме позитиван краткорочни ефекат поларизације на изградњу политичке инфраструктуре и њене консолидације, на дуги рок ова појава поткопава и суспендује психолошке, структурне и институционалне факторе на којима почивају демократске норме. Политичка поларизација креира антагонистичке дискурзивне матрице између присталица „мирољубивог“ дискурса и оних који пледирају за осуђујућу, искључиву и демагошку реторику. Наведени дискурси се прожимају кроз институционално и ванинституционално деловање актера, од лумпенпролетеријата до академика, што се појачава медијским инжењерингом. Од поларизације беневите остварују ауторитарне односно нелибералне политичке партије које користе наратив заваде и подела како би обезбедиле масовну политичку подршку. Политичка емпирија сведочи да је фрагментисање опозиције и обезбеђивање подршке бирача политичког центра примарни циљ поларизујућих владајућих (доминантних) политичких партија.³³ Доминантне политичке партије настају када су елите у значајној мери кредибилне да би их лидери укључили у управљање државом, а да истовремено нису толико јаке како би биле изузете од улагања у партијски фискус.³⁴

Упоредна политиколошка истраживања утврдила су кључне негативне манифестације политичке поларизације по демократију које се огледају у: застоју и обарању демократије, ерозији демократије и њеном колапсу под

³¹ *Ibid.*, 6.

³² Dan Slater, Aries Arugay, “Polarizing figures: Executive power and institutional conflict in Asian democracies”, *American Behavioral Scientist*, 1/2018, 92-106.

³³ Chin-Huat Wong, James Chin, Norani Othman, “Malaysia: Towards a topology of an electoral one party state”, *Democratization*, 5/2010, 920-949.

³⁴ John Ora Reuter, *The Origins of Dominant Parties Building Authoritarian Institutions in Post-Soviet Russia*, Cambridge University Press 2017, 107.

„новим“ елитама и доминантним групама као и демократској ерозији под „старим“ елитама. До обарања демократије (*careening*) као облика политичке нестабилности долази услед интензивних конфронтација између страначких актера који пропагирају конкурентске политичке визије демократске одговорности. Према Слејтеровим опсервацијама (*Slater*)³⁵ главни сукоб је између демократских актера који пледирају са инклузивистичку демократску формулу (вертикална одговорност) и оних који су на бранику демократије због њених ограничавајућих ефеката на прекомерну концентрацију политичке моћи (хоризонтална одговорност).

У екстремно политички поларизованом систему, супротстављене стране престају да буду легитимни политички противници и оне постају генератори агресивног дискурса који има циљ да делегитимише „другог“.³⁶ Поларизација у овом случају добија афективну димензију која се манифестује путем антагонистичке дискурзивне матрице. Поларизовани дискурс се из политичког миљеа прелива на шири друштвени простор (породице, радни амбијент, удружења...) наглашавајући припадност једној страни и повећавајући друштвену дистанцу између супарничких табора.³⁷

4. ЗАКЉУЧАК

Протекла деценија је на глобалном политичком плану била обележена са два комплементарна друштвено-политичка феномена, која се огледају у расту популизма и продубљивању друштвених подела. Поларизација друштва у економском смислу детерминисала је повећање политичке подршке популистичким партијама широм Европе, Азије, Африке и Латинске Америке.

У државама обухваћеним овим радом, политичка поларизација као патогена и аномична друштвена појава детерминисала је друштвено неповерење, нетолеранцију, искључивост и политичко насиље. Ова појава негативно утиче на стабилност политичког поретка и поверење у државу и њене институционалне механизме. Посреди је феномен штетан по свако друштво и ком није лако стати на пут будући да политички *divide et impera etos* има за циљ легитимисање и оснаживање ауторитарних режима који не презају од употребе репресије. Сматрам да би инклузивистичке политике (политичког) центра могле да премосте или макар ублаже нарастајуће социјалне расцепе у посткомунистичким државама.

---

³⁵ Dan Slater, “Democratic careening”, *World Politics*, 4/2013, 729-763.

³⁶ Тијана Перић Дилигенски, „Антимигрантска дискурзивна матрица као политички наратив“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Сагу*, 4/2019, 1319-1330.

³⁷ Korcek *et al.*, “(Extreme) political polarization and party patronage”, *Irish Political Studies*, 2/2022, 225.

На основу изнетог, могла би се извести логички погрешна конклузија да је политичка поларизација сродна „недемократским“ и државама у развоју, као Другим, ретроградним, нецивизацијским државама, посматрано кроз оптику држава западног типа. Но, Канада и Сједињене Америчке Државе као стабилне демократске државе нису имуне на политичке расцепе. Растуће тензије у њима, између присталица левог и десног политичког спектра, продубиле су идеолошке и друге друштвене поделе политички другачије профилисаних грађана.

Кад друштво једном почне да се поларизује, унутар конкурентских политичких и других групација оснажује унутаргрупна лојалност и ствара се групни идентитет који је осетљив на било какву другост, што се огледа у конфликтима са интересно и вредносно супротстављеним друштвеним групама и покретима. Перцепција егзистенцијалне претње води дискурзивним етикетањима Других као издајника, националних, идеолошких или класних непријатеља, страних плаћеника. Но, није дискурс једини проблем политичког конфронтирања. Знатно већу препреку представља нарастајућа социјална дистанца, друштвени раскол, искључивост, нетолерантност, неспремност на критички дијалог и сарадњу са неистомишљеничком групом. Најозбиљнија апорија настаје када поларизација прерасте у насиље према припадницима друге групе (њима, не-нашима) које не наилази на осуду већ се доживљава као доказ лојалности и солидарности према властитој групи. Унутаргрупно фаворизовање води бинарној логици по којој је победа једне групе једнака губитку (поразу) друге групе, што је у основи нулта сума (*zero sum game*).

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ

- Bramson *et al.*, "Understanding Polarization: Meanings, Measures, and Model Evaluation", *Philosophy of Science*, 1/2017, 115-159.
- Chin-Huat Wong, James Chin, Norani Othman, "Malaysia: Towards a topology of an electoral one party state", *Democratization*, 5/2010, 920-949.
- Dan Slater, "Democratic careening", *World Politics*, 4/2013, 729-763.
- Dan Slater, Aries Arugay, "Polarizing figures: Executive power and institutional conflict in Asian democracies", *American Behavioral Scientist*, 1/2018, 92-106.
- David Karol, "Party Activists, Interest Groups, and Polarization in American Politics", *American Gridlock: The Sources, Character, and Impact of Political Polarization* (eds. James Thurber, Antoine Yoshinaka), Cambridge University Press 2015, 68-85.
- Garrett *et al.*, "From partisan media to misperception: Affective polarization as mediator", *Journal of Communication*, 5/2019, 490-517.
- J. Glaset *et al.*, "Political conservatism as motivated social cognition", *Psychological Bulletin*, 3/2003, 339-375.

- Jelena Kleut, Dušan Spasojević, “Socijalni rascepi kao interpretativni okvir javnog diskursa u Srbiji”, *Susret kultura Zbornik radova knjiga I* (ur. Ivana Živančević Sekeruš), Filozofski fakultet 2012, 9-18.
- John Ora Reuter, *The Origins of Dominant Parties Building Authoritarian Institutions in Post-Soviet Russia*, Cambridge University Press 2017.
- K. Hanspeter *et al*, “Globalization and the transformation of the national political space: six European countries compared”, *European Journal of Political Research*, 6/2006, 921-965.
- Kopecky *et al*, “(Extreme) political polarization and party patronage”, *Irish Political Studies*, 2/2022, 218-243.
- McCoy *et al*, *Reducing Pernicious Polarization: A Comparative Historical Analysis of Depolarization. Working paper 2022*, Washington, Carnegie Endowment for International Peace, 1-45.
- Murat Somer, Jennifer McCoy, “Déjà Vu? Polarization and Endangered Democracies in the 21st Century”, *American Behavioral Scientist*, 1/2018, 3-15.
- Noam Lupu, “Party Polarization and Mass Partisanship: A Comparative Perspective”, *Political Behavior*, 2/2015, 331-356.
- Paul DiMaggio, John Evans, Bethany Bryson, “Have Americans’ Social Attitudes Become More Polarized?”, *American Journal of Sociology* 3/1996, 690-755.
- R. Rekker, “The nature and origins of political polarization over science”, *Public Understanding of Science*, 4/2021, 3562-368.
- Robert Ford, Will Jennings, “The Changing Cleavage Politics of Western Europe”, *Annual Review of Political Science*, 23/2020, 295-314.
- Roderik Rekker, “The nature and origins of political polarization over science”, *Public Understanding of Science*, 4/2021, 353.
- Ronald Inglehart, “Changing values among Western publics from 1970-2006”, *West European Politics*, 31/2008, 130-146.
- Ronald Inglehart, *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*, New Jersey 1997.
- Seymour Martin Lipset, Stein Rokkan, “Cleavage structures, party systems, and voter alignments. An introduction”, *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives* (eds. Stein Rokkan, Seymour Martin Lipset), Free Press 1967, 1-64.
- Slaviša Orlović, „Društveni rascepi i njihov uticaj na partijski sistem Srbije“, *Srpska politička misao specijalno izdanje*, 2/2015, 103-124.
- Thomas Carothers, Andrew O’ Donohue, *Democracies Divided The Global Challenge of Political Polarization*, Brookings Institution Press 2019.
- Tijana Perić Diligenski, „Antimigrantska diskurzivna matrica kao politički narativ“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 4/2019, 1319-1330.
- Victor Ginsburgh, Sergio Perelman, Pierre Pestieau, “Populism and Social Polarization in European Democracies”, *CESifo Economic Studies* 4/2021, 371-404.

Internet izvori

<https://www.ipsos.com/en-uk/bbc-global-survey-world-divided>

<https://talas.rs/2021/06/11/dubine-podela-erdoganova-turska-u-vrtlogu-modernizacije/>

<https://talas.rs/2020/07/18/zablude-strahovi-i-podele-sudbina-demokratije-u-poljskoj/>

Tijana D. Perić Diligenski
Institute for Political Studies, Belgrade
peric.tijana@yahoo.com
ORCID ID: 0000-0002-2175-9134

An Essay on Political Polarization

Abstract: *In the paper, the author tries to answer the question, what are the sources of polarization in modern authoritarian states (that are procedurally democratic), and what are the key differences (points of conflict) between the polarized parties? Research attention is focused on the analysis of the political and broader social effects of polarization and on the dilemma of whether it is even possible to reduce the negative effects of the actions of value-opposing actors? The author observes a universal sociological regularity according to which the roots of polarization almost unmistakably arise from the pluralism of social identities that are built on ideology, religion, and ethnicity and which tend to be manipulated by political elites. Primarily, artificially created political polarization is a strategy for mobilizing the electoral base, and secondarily it represents a means for legitimizing and consolidating populist and authoritarian regimes. Once society starts to polarize, intra-group loyalty is strengthened within competing political and other groups and a group identity is created that is sensitive to any Otherness, which is reflected in conflicts with social groups and movements that are opposed in terms of interests and values.*

Keywords: *social cleavages, polarization, identity, democracy, politics.*

Датум пријема рада: 14.06.2023.

Датум достављања коначне верзије рада: 25.09.2023.

Датум прихватања рада: 10.11.2023.